

ЗМІНА КОНЦЕПТУ ОБОВ'ЯЗКУ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ-ХХІ СТ. ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ

Статтю присвячено аналізу сучасного розуміння японцями концепту обов'язку та його вираження в японській мові. Концепти, у тому числі концепт обов'язку, привертають увагу дослідників, але через специфічність тематики та її новизну для науки багато питань залишаються спірними і вимагають додаткових досліджень. Окрім цього, складнощі для дослідників представляє динамічність семантики концепту та його постійний розвиток під впливом зовнішніх чинників. У той самий час, розуміння концепту сприяє покращенню обізнаності у культурі країни та особливостях стосунків між людьми в японському суспільстві.

Ключові слова: японська лінгвокультура, концепт, обов'язок, соціальні зміни, японське суспільство.

Починаючи з перших досліджень японської культури, концепт обов'язку *гірі* вважався одним з її ключових понять. І, хоча питання щодо унікальності концепту *гірі* для японської культури є спірним, таке поняття обов'язку є безумовно значущою частиною мовної картини світу японців.

Не зважаючи на визначну роль цього концепту для лінгвокультури Японії, у дослідженнях, які йому присвячені, залишається ще багато спірних та невизначених питань. Для аналізу концепту проблемою також є його постійний розвиток, який прямо пов'язаний із змінами у культурі та мові. Таким чином, актуальність цього дослідження визначається необхідністю зрозуміти основні зміни, які відбулися у концепті *гірі* на перетині ХХ-ХХІ ст., для його подальшого дослідження у контексті сучасної японської культури, та комплексних досліджень культури та лінгвокультури Японії загалом.

Метою нашого дослідження є визначити, які зміни відбулися у концепті обов'язку *гірі* у японській лінгвокультурі кінця ХХ-ХХІ ст. Мета дослідження передбачає виконання таких завдань: аналіз соціальних факторів, які вплинули на культуру Японії та призвели до змін у концепті, визначення характеру їхнього впливу, а також аналіз змін, які відбулися у лексичному вираженні концепту *гірі* у японській мові.

Об'єктом дослідження є сучасна японська лінгвокультура, а предметом дослідження – концепт обов'язку *гірі* та його сучасна семантика. Як матеріал дослідження використано лексичні засоби вираження концепту *гірі* у японській мові.

Для досягнення поставленої мети обрано комплексний метод дослідження, використано порівняльно-історичний метод, когнітивно-семантичний метод, а також письмове опитування. Наукова новизна нашого дослідження полягає у проведенні опитування серед японських студентів з метою визначити їхнє розуміння поняття *гірі*, а також переосмислення цього поняття, яке відбулося у сучасній японській культурі.

Першою західною працею, яка детально розглядала сутність цього концепту, є написана у 1947 р. праця Рут Бенедікт «Хризантема і меч». Дослідниця називає *tipi* «найтяжчим видом відплати» і зазначає широке коло понять, які до нього входять [1, с.133]. Концепт *tipi* умовно розбивається на дві частини «обов'язок стосовно світу» та «обов'язок стосовно власного імені», де у перше входять зобов'язання стосовно феодала, родини чоловіка або дружини, до людини, яка зробила певну послугу, та до далеких родичів. До другого входять зобов'язання очистити власну репутацію, не визнавати за собою професійних невдач, та слідувати традиціям власної культури (наприклад, дотримуватися відповідної поведінки, вести спосіб життя відповідно до свого статусу тощо) [1, с.116]. Рут Бенедікт наголошує, що такі зобов'язання є часто неприємними для японців, та вони дотримуються їх за примусом, а не за власною волею. Дослідниця вважала його унікальним, притаманним лише японській культурі [1, с.134].

Але багато японських дослідників не погоджуються з Рут Бенедікт, визнаючи фундаментальність її праці, але вказуючи як мінус її роботи те, що вона ніколи не була в Японії і не мала можливості проводити там польові дослідження [2, с.18]. Деякі японські дослідники, наприклад, Нагано Акіко, заперечують існування цього концепту лише у культурі Японії [5, с.62].

Окрім цього, якщо подивитися на визначення *tipi* у сучасних японських словниках, то його значення буде вужчим за визначення Рут Бенедікт. Сюди все ще входить неоднозначне визначення «правильний життєвий шлях, якого має дотримуватися людина», але більш детально він визначається як «усвідомлення необхідності підтримки репутації у стосунках між людьми», та, окрім цього, «стосунки між родичами, не пов'язаними кровно» [5, с.63]. Лише у «Великому словнику японської мови» (日本国語大辞典) як одне з визначень *tipi* надається «у світських відносинах, слова та дії, які виконують із небажанням» [3, с.297].

Але, не зважаючи на певний елемент примусу, який і на сьогодні наявний у *tipi*, Нагано Акіко, цитуючи одного зі своїх інтерв'юерів, заперечує, що це не «найтяжчий вид відплати», а той, який «найбільш клопітно виконувати» [5, с.69].

Невідповідність концепту *tipi* у праці «Хризантема і меч» можна пояснити як специфікою трактування цього концепту, так і зміною його ролі у культурі. Зазначимо, що за зміними у культурі нерозривно йде зміна концепту обов'язку у японській лінгвокультурі.

Одні з найбільш помітних змін, яких зазнав концепт *tipi*, є зміна його ролі у робочих та родинних стосунках. Такі зміни, в свою чергу, пов'язані із соціальними змінами, які відбулися у цих двох сферах життя японців наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Вони також асоціюються із більш глибокими зрушеннями у картині світу японського народу.

У 1967 році дослідниця Накане Чіе, зображуючи тогочасне японське суспільство у своїй роботі «Стосунки між людьми у ієрархічному суспільстві», зазначала, що центральним поняттям у структурі такого суспільстві є «позиція» людини, її «місце» у ньому (場 /*ba*/). Йому вона протиставляла суспільство, центральним поняттям структури якого є «якості» та «здібності» людини (資格 /*shikaku*/) [4, с.11].

У суспільстві, центром якого є «місце», головна увага приділяється тому, до якого місця належить людина. Університет, у якому японець навчався, був набагато важливіший за те, звідки він приїхав; компанія, де він працював, була так само важливіша за його посаду. Така сама значущість надавалася і родині: людина могла одночасно належати лише до однієї родини, і коли жінка виходила заміж, вона переставала бути частиною своєї родини, та ставала частиною родини свого чоловіка [4, с.38].

Концепт *ipri*, так чи інакше, був частиною всіх цих сфер життя японців. Оскільки «місцю» людини надавалося таке велике значення, його втрата була одним із найбільших страхів тогочасного японця. І, так само, японець відчував певні зобов'язання стосовно людини або групи, завдяки яким він отримував своє «місце» у суспільстві. Тобто, незалежно від своїх власних бажань та почуттів, японець був зобов'язаний «повертати борг».

Паралельно з цим існувала ще одна сфера життя, тісно пов'язана з концептом *ipri*, але яка вже мала більший стосунок до добросусідських взаємин і будувалася за принципом «послуга за послугу» (お互い様 /*omatai-sama*). До неї входила допомога сусідам у тих заходах, які потребували великої кількості людей, наприклад, під час проведення похорон [5, с.67].

Але у другій половині ХХ ст. ситуація у суспільстві почала змінюватися. В першу чергу це стало помітно у тих змінах, яких зазнав інститут шлюбу. Так, за даними державного японського центру досліджень соціального забезпечення та проблем населення, у 1930-1939 рр. частка шлюбів за домовленостями становила 69,0% від загальної кількості, а шлюбів, причиною яких були романтичні стосунки – 13,4%. На протипагу цьому, у 1965-1969 рр. кількість обох варіантів шлюбу стала приблизно однаковою. А вже у 1970-1975 рр. кількість шлюбів, які склалися за романтичних стосунків, перевищила кількість шлюбів за домовленостями [6]. Таким чином, шлюб почав триматися не на примусових зобов'язаннях партнерів, а на добровільно прийнятому рішенні.

Щодо робочої сфери життя, то там ситуація почала змінюватися через економічну кризу та крах системи позитивного найму. Через те, що працедавці змінили своє ставлення до бізнесу та почали надавати перевагу дешевшій робочій силі, а не працівникам з довшим терміном роботи, та збільшення кількості звільнень через реструктуризацію підприємств, працівники почали почувати себе менш зобов'язаними щодо власної фірми.

Враховуючи вплив західних тенденцій до індивідуалізму, почуття обов'язку щодо свого «місця» у суспільстві та людей, які його забезпечують, почало слабшати. Структура японського суспільства, можливо, не змінилася повністю на таке суспільство, у центрі якого знаходяться «якості» людини, але орієнтація на них значно посилилась (наприклад, адміністрація компаній стала більше заохочувати підвищеннями та надбавками робочі досягнення працівників, а не строк їх роботи).

Концепт *ipri*, який існував у межах взаємин «послуга за послугу», наразі не зник, але також послабшав у зв'язку зі значною урбанізацією суспільства та появою відповідних сервісів, які зробили цей принцип менш актуальним. Зараз практичним

прикладом таких зобов'язань є японські фестивалі *мацури*, під час яких японці збираються з різних місць з метою організації фестивалю.

Через вищезазначені соціальні чинники лексичне вираження концепту *гірі* також зазнало деяких змін. Якщо раніше вислови, частиною яких була лексема *гірі*, мали глибоке культурне наповнення за яким, окрім іншого, стояв і тиск із боку суспільства, то наразі культурна значущість таких висловів значно зменшилася. І якщо більш сталі форми, наприклад, слова на позначення стосунків між родичами, не пов'язаними кровно (тобто, така лексика, як 義理の母 /*гірі-но-хаха*/ або 義理の父 /*гірі-но-чічі*/), майже не змінилися, то більш вільні у вживанні сленгові слова та вислови зазнали певного переосмислення.

Для того, щоб прослідкувати таке переосмислення на практиці, ми провели опитування серед японських студентів щодо їхнього розуміння концепту *гірі*.

До списку питань входило питання щодо поняття *гірі-чьоко* (ギリチョコ), *шоколаду-за-обов'язком*, який є хорошим прикладом вираження концепту *гірі* у мові та культурі. Раніше лексема *гірі-чьоко* використовувалася на позначення шоколаду, який на день святого Валентина жінки дарували чоловікам зі своєї фірми (або іншої групи поза родиною, до якої належали жінки) у знак подяки за підтримку та допомогу.

Наразі цей символ став більш вільним, і такий шоколад жінки починають дарувати простим друзям, як чоловічої так і жіночої статі. Так, за результатами опитування (звернімо увагу, що відповіді буди вільними, можна було надавати декілька варіантів відповідей), 80% опитуваних повідомили, що дарували *гірі-чьоко* своїм друзям. В той же час, лише 30% зазначили, що дарували такий шоколад знайомим із групи, до якої вони належать, тобто у клубах або класах. Були також відповіді, що *гірі-чьоко* дарували і членам родини. Тобто, можна побачити, що початкове символічне наповнення дарунку починає стиратися.

Відповіді на питання щодо понять, які асоціюються з концептом *гірі*, також наочно показує його переосмислення, яке відбулося у японській лінгвокультурі. Так, наприклад, майже не було відповідей, які б зазначали актуальність *гірі* для сучасної японської культури у тому обсязі, який він мав, наприклад, на початку ХХ ст.

Лише 40% опитуваних відповіли, що концепт *гірі* можна визначити як необхідність повертати борг тій людині, яка зробила певну послугу. Окрім цього, концепт *гірі* пов'язують із хорошими манерами і такими символами, як вищезазначений *гірі-чьоко*. До семантичного поля цього концепту опитувані також включили родичів, не пов'язаних кровно. Цікавим є зауваження одного з опитуваних про те, що у сучасній культурі Японії *гірі* яскраво виражено у групах *якудза* – і це була єдина згадка про *гірі* щодо «місця», до якого належить людина.

Окрім цього, деякі опитувані надали відповіді, які дозволяють зробити висновок про поступову архаїзацію поняття *гірі*. Наприклад, його асоціювали з самурайським прощарком суспільства, театром кабукі та традиційною, але у сучасній японській культурі неактуальною дихотомією 義理人情 (*гірі-ніндзьо*!, обов'язок-почуття).

Але послаблення актуальності поняття *гірі* як такого говорить швидше не про поступове зникнення концепту обов'язку з лінгвокультури, а про його переосмислення

під впливом індивідуалізації японського суспільства. Так, поняття *giri* асоціюється з більш історичним та традиційним концептом. Щодо сучасної лінгвокультури Японії, то замість нього стає актуальним поняття «людини, яка наглядає за кимось та допомагає у скрутному становищі» (面倒を見てくれる人/мендо:-о-міте-куреру-хіто/). Цей процес свідчить про більш точне направлення почуття обов'язку безпосередньо на людину, яка надає практичну допомогу іншій окремій людині, і разом із тим про якісне переосмислення концепту.

Таким чином, ми можемо говорити про якісні зміни концепту обов'язку *giri*, що відбулися у лінгвокультурі, та його переорієнтацію на окремо взятую особистість. Причиною цього стала індивідуалізація японського суспільства, а також запозичення ним деяких західних реалій, наприклад, способів ведення бізнесу або укладання шлюбів через романтичні стосунки. Потрібно відзначити, що, хоча такі запозичення сталися під великим впливом західної культури, певний вплив мала також і готовність японського суспільства прийняти ці запозичення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Benedict Ruth*. The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese culture (With a Foreword by Ezra F. Vogel) / Benedict Ruth. – Boston – Rutland, Vermont – Tokyo: Tuttle Publishing, 2003. – 324 p.
2. 小池利正. あまえと義理—日本人の心の構造 / 小池利正. - 東京: 鳥影社刊、2006. – 213頁
3. 小学館国語辞典編集部編集. 日本国語大辞典. - 東京: 小学館、2006. – 1181頁
4. 中根千枝. タテ社会の人間関係 : 単一社会の理論 / 中根千枝. - 東京: 講談社、1967. – 227頁
5. 長野晃子. 義理は日本文化に固有のものか / 長野晃子. – Tokyo: The Bulletin of Faculty of Sociology, Toyo University. – 2000. – P. 61-74.
6. 第15回出生動向基本調査（結婚と出産に関する全国調査） | 国立社会保障・人口問題研究所: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ipss.go.jp/ps-doukou/j/doukou15/doukou15_gaiyo.asp. – Назва з екрана. Дата звернення 29. 06. 2017.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2018

А. Колдаева, студ.,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ИЗМЕНЕНИЕ КОНЦЕПТА ДОЛГА В ЯПОНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX-XXI СТ. ПОД ВЛИЯНИЕМ СОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ

Статья посвящена анализу современного понимания японцами концепта долга и его выражения в японском языке. Концепты, в том числе концепт долга, привлекают внимание исследователей, но многие вопросы остаются спорными и требуют дополнительного анализа из-за специфичности темы и ее новизны. Кроме того, сложность для исследователей представляет динамичность семантики концепта и его постоянное развитие под влиянием вне-

иных факторов. В то же время, понимание концепта способствует улучшению осведомленности о культуре Японии и особенностях взаимоотношений между людьми в японском обществе.

Ключевые слова: японская лингвокультура, концепт, долг, социальные изменения, японское общество.

A. Koldaieva, student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE CHANGE OF THE JAPANESE CONCEPT OF DEBT IN THE LINGUISTIC CULTURE IN LATE XX – XXI C. UNDER THE INFLUENCE OF SOCIAL FACTORS

The article addresses one of the most difficult issues in the Japanese studies – the Japanese concept of debt and its changes in the Japanese contemporary linguistic culture. Concepts and their peculiarities attract attention of numerous researchers. However, due to the specific features of the topic, there are still many controversial issues, which require further analysis. The difficulties also lie in the swift changes, typical for the concept, as well as in its constant development under the influence of various factors. At the same time, better understanding of the concept provides an access to the further exploration of the Japanese culture and social relationships within it.

Key words: Japanese linguistic culture, concept, debt, social changes, Japanese society.

УДК 811.521'27:004.774.6-057.68БЛОГ

О. Колосова, асист.

Львівський національний університет
імені Івана Франка, Львів

АСПЕКТНИЙ ПІДХІД ДО ВИДІЛЕННЯ ЖАНРОТВОРЧИХ ОЗНАК ЯПОНСЬКИХ ТРЕВЕЛ-БЛОГІВ

У статті здійснено спробу виділити жанротворчі ознаки японських мандрівних блогів в аспектному підході. Також висвітлені особливості блогів з позиції Інтернет-лінгвістики.

Ключові слова: жанр, Інтернет-лінгвістика, тревел-блог.

Виникнення нового виду комунікації, а саме комп'ютерно-опосередкованої комунікації привело до появи нової галузі мовознавства – Інтернет-лінгвістики. Це поняття сформулював Девід Крістал. Дослідження мовознавців фокусуються на вивченні основних фонетичних, граматичних, семантичних та словотвірних особливостей функціонування природної мови в Інтернеті [2, с.223]. З позиції Інтернет-лінгвістики тревел-блог є цікавим сегментом для вивчення комунікативної взаємодії у Мережі. Брак досліджень у сфері мандрівних блогів зумовлює актуальність цієї роботи. Мета статті – здійснити аспектний підхід до виділення жанротворчих ознак японських тревел-блогів. Дослідження було здійснено за допомогою описового методу та методу суцільної вибірки.